1 INTRO
Lees verder >

2 DANS ALS VAKGEBIED
Lees verder >

3 DANS IN ONZE BEELDCULTUUR
Lees verder >

4 DANSLESSEN GEVEN
Lees verder >

5 WAAROM DANS IN SCHOOL?
Lees verder >

6 VIDEO'S
Kijk verder >

7 VOORBEELDEN EN LINKS
Lees verder >

8 OVER DE SAMENSTELLERS
Lees verder >

HANDREIKING

Dans'es

Voor iedereen die iets met dans wil in het basisonderwijs

Deze pdf is interactief en het beste te lezen in een PDF-reader.
Klik op de blokken en diverse linkjes en kies je eigen route.

VOLGENDE PAGINA

1 INTRO

- LEESWIJZER
- CONTEXT

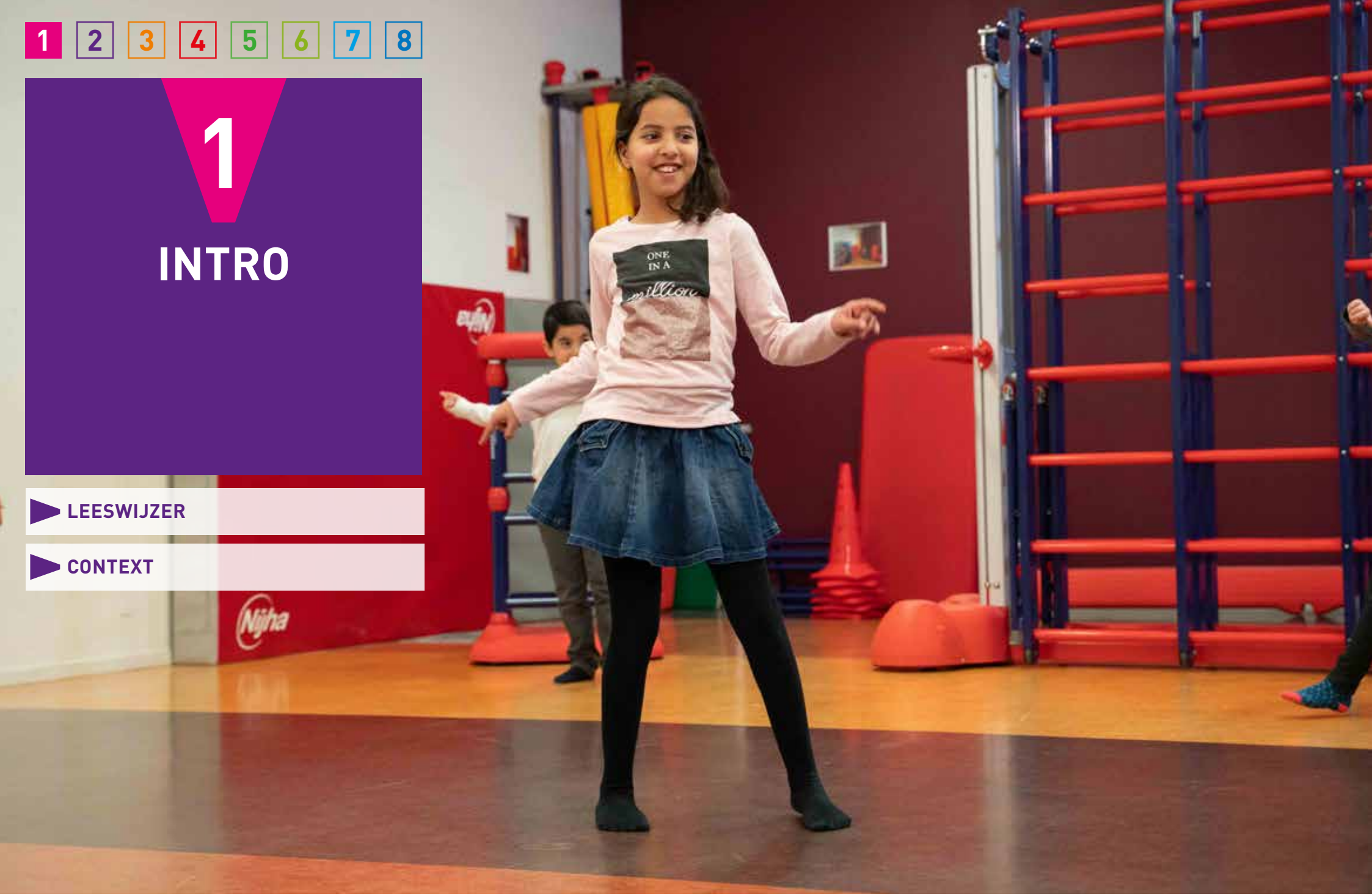

Leeswijzer

Kinderen bewegen graag en veel. Dans komt tegemoet aan hun bewegingsdrang, en dansonderwijs sluit daar naadloos op aan. Dans sluit ook aan bij de behoefte van kinderen om iets uit te beelden, om te ontdekken wat ze met hun lichaam allemaal tot uitdrukking kunnen brengen.

Als leerkracht breng jij leerlingen in contact met allerlei vormen van cultuur, ook met dans. Maar waar hebben we het over als we het over dans in het basisonderwijs hebben? Deze handreiking helpt je op weg. Klik en kijk.

De tekst, de beelden en bronnen, geven je een beeld van de mogelijkheden en rijkdom van dans in het basisonderwijs. Zodat je kunt ontdekken hoe verschillend de plek en de doelen van dans in het basisonderwijs kunnen zijn. Zodat je erover kunt denken en praten met collega's, leerlingen en directie. Zodat je gerichter naar dans kunt kijken en mogelijkheden leert zien die passend of van meerwaarde zijn voor jouw groep of voor de hele school.

Maar vooral om erdoor geïnspireerd te raken!

Context

In de SLO kerndoelen is dans onderdeel van het leergebied kunstzinnige oriëntatie. SLO heeft voor ieder leergebied van het primair onderwijs de inhoud (voor zowel kennis, vaardigheden als houding) geformuleerd in de vorm van aanbodsdoelen. Deze worden weergegeven in inhoudslijnen met drie fasen (fase 1 (jonge kind), fase 2 en fase 3).

Op de website van VONKC (Vereniging Onderwijs Kunst en Cultuur) is informatie te vinden over de meest recente kerndoelen en over ontwikkelingen zoals bijvoorbeeld die rond curriculum.nu. In deze ontwikkelingen wordt gesproken over: 'dans maken' en 'dans meemaken'.

In de context van dans in het basisonderwijs kun je verschillende benaderingswijzen zien van dans. Je ziet danslessen en werkvormen die uitgaan van het zelf creëren van dans(bewegingen) waarmee de kinderen hun eigen gevoelens en ideeën uiten. Ook zie je dansen vanuit gestructureerde dans: vaste passen en of choreografieën die de leerkracht oefent met de kinderen. Denk aan volksdansen of kinderdansen waarin veel vormen vastgelegd zijn (kring, rij, parendans, eenvoudige passen en patronen). Choreografieën of passen die je nadoet van filmpjes (tutorials), streetdancelessen of danslessen van een docent of dansdocent horen hier ook bij. Andere vormen die je tegen kunt komen: bewegen op muziek (gerelateerd aan bewegingsonderwijs), dramatische werkvormen die meer dansant benaderd worden of dansvormen die bedoeld zijn als ontspanning, meditatie of om lekker even 'los te gaan'.

Bij danseducatie hoort echter ook het kijken naar dans (receptieve kant van kunsteducatie) en het praten en denken over dans (reflectieve kant van kunsteducatie). Door dans mee te maken krijgen kinderen inspiratie en ideeën om zelf te dansen en krijgen zij een breder beeld van dans in onze samenleving. Samengevat is de context waarin dans in het basisonderwijs geplaatst wordt:

Door leerlingen te laten leren over, door en van dans, wordt dans meer dan een (eenmalige) leuke ervaring. Leerlingen leren zich te begeven in de 'taal' van dans én via dans leren ze over zichzelf, elkaar en hun omgeving.

Meer weten

- Curriculum.nu visiedocument dans
- Dans! Een praktisch handboek voor het basisonderwijs. (2e druk 2019)
- Dans en de kerndoelen in het basisonderwijs
- SLO leerplankader kunstzinnige oriëntatie
- SLO uitgangspunten kunstzinnige oriëntatie

Meer zien

- LKCA-video, opgenomen op basisschool Dynamiek in Terborg
  Dans-ideeën krijgen. Kinderen ontdekken en experimenteren met dansbewegingen.
- Cultuurschakel Den Haag heeft een toolbox dans ontwikkeld voor het basisonderwijs. Op de site staat informatie hierover. Ook zijn er twee filmpjes waarin je een leerkracht ziet werken met de danskaarten.
- Drie filmpjes van Cultuur Oost over onderzoekend, reflecterend en presenterend vermogen

- Grootste flashmob dans van Nederland
- Op basisschool De Vorsenpoel in Boxtel is dansen onderdeel van de lesstof
- Er zijn veel professionele gezelschappen die korte filmpjes van voorstellingen voor kinderen of educatiemateriaal op YouTube hebben staan.
  Dansgezelschap De Stilte geeft inzicht in hun werkwijze en stijl: in dit filmpje maak je kennis met het gezelschap. Het filmpje geeft een beeld van het werk van een professionele danser. Te bekijken met kinderen.
- 'Swish Swish' Het begint bij de kinderen
- Volksdans Olesere Basisschool Afrika
- Rijmpje rapje dansje | dans voor het basisonderwijs

Meer weten

- Nederlands Danstheater heeft i.s.m. Uitgeverij Follow a Muse de app Parade gemaakt voor scholen

Websites

Websites van educatieve dansgezelschappen in Nederland:

- Scapino Ballet Rotterdam
- Danstheater Aya
- Introdans
- Het Nationale Ballet
- Dance Works Rotterdam
- Het Internationaal Danstheater
- De Stilte
- Project Sally
- ICK Amsterdam
- Alle dansgezelschappen op een rijtje

2

DANS ALS VAKGEBIED

- HET CREATIEVE LEERPROCES
- SPELEN MET TIJD, KRACHT EN RUIMTE
- STARTPUNTEN VOOR DANSLESSEN

Het creatieve leerproces

Kinderen bewegen graag en veel en ze doen dat ieder op hun eigen manier, vanuit hun eigen interesse en aanleg. In de dansles kun je nadruk leggen op het creatieve proces. Je spoort kinderen dan aan om hun eigen bewegingen te ontdekken, van dans te genieten, hun verbeelding en fantasie vorm te geven, zelf en samen met anderen te creëren en het resultaat eventueel te presenteren.

Kinderen leren (of ontdekken) dansbewegingen ook vaak doordat ze deze nadoen van YouTube filmpjes of van een docent. Bewegingen leren (nadoen) kan het startpunt zijn van een les waarin de focus ligt op het creatieve proces. Een bestaande reeks passen die leerlingen moeten nadoen kun je bijvoorbeeld veranderen door er ineens stoelen bij te gaan gebruiken. Ook kun je dansbewegingen beïnvloeden door het tempo te veranderen, bewegingen toe te voegen, de ruimte anders te gebruiken enzovoorts. De opdrachten die je aan de kinderen geeft, vragen dan om onderzoekend gedrag en creatieve oplossingen.

Wanneer je dans inzet als een creatief leerproces, stimuleer je de leerlingen hun eigen dansbewegingen te verzinnen rond een thema of onderwerp. Maar hoe laat je leerlingen zelf dansbewegingen verzinnen? En hoe maken de leerlingen van die bewegingen dan een stukje choreografie? Je vraagt ze creatief te denken en te handelen. Het boek Leren van kunst, zegt hier het volgende over: *'Creativiteit is de vaardigheid om ideeën te bedenken en dingen te creëren die nieuw, verrassend en waardevol zijn voor de maker zelf'.* Je hoeft niet altijd vernieuwend of verrassend te zijn; het ontdekken en uitvoeren van bewegingen en het vermogen ontwikkelen jezelf uit te drukken in beweging is waardevol voor elke leerling op welke wijze dan ook.

Maar hoe begeleid je een creatief proces in dans? Het handboek Dans! (2e druk 2019) geeft uitgebreid inzicht in het ontwerpen en begeleiden van procesgerichte danslessen. In deze paragraaf ligt de focus op die procesgerichte didactiek, waarin je uitgaat van het sturen en begeleiden van een creatief proces.

Kinderen kunnen door dans leren onderzoek te doen naar bepaalde thema's, maar ook naar emoties (Bron: Dans!). In een procesgerichte les worden de kinderen uitgenodigd om te creëren op basis van persoonlijk onderzoek en persoonlijke ervaringen. Ze maken, kijken (naar elkaar) en reflecteren. Ze onderzoeken, bedenken, experimenteren, verzamelen, leggen vast, oefenen, improviseren, et cetera. Tijdens een procesgerichte les stel je als leerkracht vragen die uitlokken en die kinderen uitnodigen een eigen antwoord te geven: een dansvondst of een oplossing in beweging. Voorop staat het plezier in het ontdekken en beleven. Niet het resultaat. Daarmee staan het dansleerproces en het creatieve proces niet naast of los van elkaar, maar zijn die processen met elkaar vervlochten.

De procesgerichte didactiek gaat uit van de fases van het creatieve proces: oriënteren, onderzoeken, uitvoeren en evalueren. Reflectie is hierin wezenlijk en komt gedurende het gehele proces aan de orde.

'Hoe kun je cirkels maken met je lijf? Na de warming up stelde ik deze vraag aan de groep. Er was een jongetje dat systematisch begon bij de vingers van zijn rechterhand, daarna bij die van de linker, daarna gebruikte hij de vingers van twee handen. Vervolgens ging hij zijn hele arm gebruiken. Hij werd boos toen ik vroeg of er kinderen waren die iets wilden laten zien: maar ik ben NET begonnen!'
(vakdocent dans in een les aan groep 5)

Meer zien

LKCA-video's, opgenomen op basisschool Dynamiek in Terborg

- Onderzoeken in dans geïnspireerd op voorzetels
- Side-coaching. De leerling krijgt inspiratie en focus van buitenaf
- Samen ontdekken en bedenken on Vimeo
- Maakproces en feedback van de docent

Meer weten

- Karin Kotte - Procesgerichte didactiek
- Olga Potters en Suzan Lutke - Leren van kunst
- Alexandra van der Hilst - Voorbij de kaders

SLO Leerplankader:

- Samenhang
- Uitgangspunten
- Het creatieve proces

Spelen met tijd, kracht en ruimte

Dans gaat over beweging. Altijd. Maar niet alle beweging is dans. Dans ontstaat als beleving en beweging samenvallen en als er daarbij artistieke variatie is van de beweging in lijn met de beleving. Beleving gaat dan over meer of minder abstract uitdrukking geven met je lichaam aan een onderwerp of thema.

Het dansgezelschap DV8 weet op prachtige wijze van heel herkenbare bewegingen dans te maken. Kijk maar eens naar dit filmpje. 'Zitten' of 'gaan zitten' zijn dagelijkse bewegingen. Verwonder je over de artistieke wijze waarop DV8 'zitten' benadert.

De verbinding tussen bewegen en beleven wordt vaak gevoed vanuit verbeelding. Bijvoorbeeld:
- Verbeeld het vallen van regendruppels op je lichaam.
- Stel dat je lichaam van water is; hoe beweeg je dan?
- Stop je bewegingen tegen een denkbeeldige muur.

Laat dat eens zien

Elke dansbeweging ontstaat vanuit het lichaam als instrument, waarmee je speelt, varieert in tijd (tempo, duur, ritme) en kracht (spierkracht, zwaartekracht) en varieert in het gebruik van ruimte (groot/klein, afstand, richting, patronen). Je zou dus kunnen zeggen dat een dansbeweging ontstaat door een samenspel van tijd, kracht en ruimte.
Tijd gaat daarbij over variaties in tempo, duur en ritme, maar ook bijvoorbeeld over herhaling, versnelling, met stops. Kracht gaat over het gebruik van spierkracht en het gebruikmaken van zwaartekracht en dynamiek. Ruimte gaat om het gebruik van ruimte om je heen (boven, naast, achter) en over de hoeveelheid ruimte die je gebruikt (weinig of veel), maar ruimte gaat ook over vloerpatronen en hoogtelagen (over de vloer bewegen, of juist in de bovenste laag).

Als leerkracht is het belangrijk je te realiseren dat de leerlingen leren door te spelen en te variëren met deze elementen. De opdrachten en instructie die je geeft, zorgen dat leerlingen zich bewust worden van hun lichaam en alle beweegmogelijkheden van hun lichaam. En van de manier waarop ze hun lichaam kunnen bewegen (slap, of juist stijf, gespannen of ontspannen). Je maakt leerlingen bewust van de muziek, de sfeer, het tempo, herhalingen et cetera. Ze worden zich bewust van de ruimte: kris kras bewegend of juist op één plek, laag over de grond, volgens een vloerpatroon. Ook geef je aandacht aan de beleving (verbeelding) en het samen dansen met andere kinderen, waardoor kinderen voelen en ervaren hoe het is om met anderen te dansen.

In het schema op de volgende pagina vind je een aantal van deze danselementen waarmee je kunt gaan 'spelen' in je les of lesontwerp.

In de Toolbox Dans van Cultuurschakel zit een doosje danskaartjes met deze danselementen met duidelijke woorden en pictogrammen.

Meer zien

- Op de site van Jeugddansgezelschap De Stilte staan vier filmpjes waarin dans en lichaamstaal, dans en tijd, dans en ruimte en het creatieve proces (vrijheid) worden toegelicht. De filmpjes zijn bedoeld om met kinderen naar te kijken.
- De Vlaamse website Dansen Dansen biedt veel dansfilmpjes, onder meer over danseducatie gericht op het ontdekken van (de taal van) dans. De site is onderverdeeld vanuit de begrippen tijd, kracht en ruimte.

LKCA-video's, opgenomen op basisschool Dynamiek in Terborg
- Samen ontdekken en bedenken
- Side-coaching. De leerling krijgt inspiratie en focus van buitenaf

Meer weten

- SLO heeft danstermen verzameld op de site
- Kennisbasis dans (pagina 59 – 64)

Danselementen

LICHAAM

Lichaamsbesef
- aparte lichaamsdelen
- knooppunten in het lichaam (knie, romp)

Basisvormen van beweging
- ter plaatse
  - hele lichaam
  - bepaalde lichaamsdelen
  - met verplaatsing

Lichaamshouding
- vorm
  - open en gesloten
  - gebogen en recht
  - breed en smal
  - symmetrisch en asymmetrisch
- stilstaan of bewegen

Vertrekpunt van de beweging
- één lichaamsdeel
- meerdere lichaamsdelen
- hele lichaam

RUIMTE

Plaats
- in de ruimte t.o.v. muren, deur
- ten opzichte van anderen
  - voor en achter
  - naast
  - tegenover
  - boven en onder

Ruimtelagen
- hoog
- midden
- laag

Richtingen
- voor- en achterwaarts
- links en rechts
- omhoog en omlaag
- diagonaal

Patronen
- op de vloer
- denkbeeldig in de lucht
- kettingfiguur

TIJD

Duur
- kort of lang

Tempo
- snel of langzaam
- versnellen of vertragen

Volgorde
- gelijktijdig
- volgend op elkaar
  - begin, verloop, einde
  - bewegingszin

Ritme
- accenten in opeenvolgende bewegingen
- regelmatig en onregelmatig

KRACHT

Spanning
- gespannen of ontspannen
- spanning opbouwen of afnemen

Gewicht
- evenwicht of uit evenwicht
- zwaar of licht
- gewichtsverdeling (steunpunten)

Energie
- sterk en zwak

Bewegingsstroom
- gecontroleerd (kunnen stoppen)
- doorgaan (moeilijk stoppen)
- explosief of beheerst

Startpunten voor danslessen

Er is een aantal startpunten te bedenken om aan de slag te gaan met dans. Bijvoorbeeld:

- Een vraag
- Een thema
- Maatschappelijke onderwerpen
- Culturele diversiteit
- Een muziekmethode die een link legt met dans
- Een dansstijl

Een vraag

Een vraag kan al uitgangspunt zijn. Bijvoorbeeld: op hoeveel verschillende manieren kun je gaan zitten? Hoe kun je snelle en langzame bewegingen afwisselen? Hoe kunnen we samen over de grond bewegen? Hoe bewegen wij als we aan elkaar vastgeplakt zijn?

Meer zien

LKCA-video's, opgenomen op basisschool Dynamiek in Terborg

- Dans-ideeën krijgen. Kinderen ontdekken en experimenteren met dansbewegingen.
- De dirigent: een gekaderde improvisatie opdracht

Een thema

Een thema kan ook inspirerend zijn. Welke woordassociaties bij het thema 'weer' zetten aan tot beweging? Waaien, drijvende wolken, harde en zachte wind, windrichtingen, bliksemflitsen.

Voorbeeldles Regenplassen
In deze les zie je dat er steeds een vertaling is gemaakt van deelaspecten van het onderwerp 'regen' die direct of indirect over beweging gaan. Er wordt steeds gerefereerd aan de danselementen: tijd, kracht en ruimte. In deze les worden de kinderen uitgedaagd hun lichaam in te zetten op een geheel eigen en creatieve wijze.

Maatschappelijke onderwerpen

Ook maatschappelijke onderwerpen kun je vormgeven in dans. Haantjesgedrag bijvoorbeeld. Hoe imponeer je? Wat is macht en machtsvertoon? Een grote groep tegenover een individu? In veel dansclips zie je deze thema's ook terug.

Culturele diversiteit

Filmpjes met dans (en muziek) uit andere culturen nodigen uit om te ontdekken hoe dans eruit ziet en beleefd wordt in andere culturen.

De visie van Aslan Muziekcentrum sluit hier bijvoorbeeld mooi bij aan:
Het uitgangspunt van de leerlijn is het gebruik van dansstijlen van allerlei landen en culturen. Bij de uitvoering van de leerlijn proberen we zoveel mogelijk aan te sluiten bij de verschillende culturele achtergronden in de klas. Door de kennismaking met werelddans krijgen leerlingen respect voor de eigen cultuur en die van anderen.
Een mooi filmpje om eens te bekijken. Waarom dansen mensen eigenlijk?

De link met muziekmethoden

Veel methoden voor muziek leggen een verbinding tussen dans en muziek. Zo heeft de methode Eigenwijs Digitaal voor een aantal muzieklessen bijbehorende danslessen ontworpen. Er zijn danslessen over verschillende onderwerpen die laagdrempelig zijn en gemakkelijk door de leerkracht kunnen worden gegeven. De lessen zijn het uitproberen zeker waard.
Klik hier voor een gratis voorbeeldles.

Een dansstijl

Een dansstijl kan ook inspireren. Denk bijvoorbeeld aan een energieke Rock & Roll dans waarbij getild, gedraaid wordt en slides over de vloer worden gemaakt. Popping, locking, street dance, stijldansen, flamenco, capoeira, line-dancing, et cetera.

3

DANS IN ONZE BEELDCULTUUR

- KIJKEN NAAR DANS
- BEELDMATERIAAL VINDEN
- DANS ZIEN, DOET DANSEN

Kijken naar dans

Er zijn veel programma's op tv en veel YouTube filmpjes waarin dans de hoofdrol speelt. Denk maar eens aan de verschillende talentenjachten. Na een paar keer zie je wie goed is en wie nog beter. Ook merk je dat de ene dansstijl je meer aanspreekt dan de andere.

Bij het kijken naar dans staat het ervaren van dans centraal. Je kunt hierdoor inspiratie opdoen om zelf (met de leerlingen) te dansen, te leren praten en denken over dans en te leren waarom en hoe mensen dansen.

Het doel van kijken naar dans is om je 'rugzak te vullen' met beelden van dans, om beter te gaan kijken én om inspiratie op te doen om zelf te dansen. Eigenlijk leer je de taal van dans verstaan. Tegelijkertijd krijg je een beeld van de reikwijdte van dans.

Dans zien, doet dansen. Kijken naar dans kan ook uitnodigen om te praten en te denken over dans. Door gesprekken en reflectie leer je waarom en hoe mensen dansen in de verschillende delen van de wereld. En je leert over je eigen dans en de dans van anderen.

Kijken naar dans (of naar andere kunstvormen) valt onder receptieve cultuureducatie. Je kunt kijken naar een dansvoorstelling in de klas of in het theater, naar een YouTube filmpje of naar dansende leerlingen. Het doel van receptieve danseducatie is dans te ervaren als toeschouwer.

Het handboek Dans! beschrijft reflectie als een 'cognitief proces dat plaatsvindt om van ervaringen te leren door persoonlijke verkenning en samenwerking met anderen'. In die reflectie zit een gelaagdheid qua vaardigheden. Het handboek Dans! beschrijft deze opbouw:

- Beschrijven: leerlingen leren de dans en de gedachten die ze daarbij hebben te beschrijven.
- Rechtvaardiging: leerlingen verklaren wat ze zien.
- Kritiek: leerlingen kunnen hun interpretatie toelichten.

'Juf! Wat we nu gezien hebben, dat wil ik morgen in de les gaan doen! De juf vindt dat een prima idee, maar zegt: 'Het is morgen wel weekend ...'. De leerling laat zich niet uit het veld slaan en zegt dat hij dan voor het eerst van zijn leven op zaterdag naar school zal komen.
(Citaat van een leerling na het zien van een dansvoorstelling in het theater)

Er zijn verschillende manieren om een kijk- of beschouwingsgesprek te hebben met leerlingen. Soms start je vanuit het werk van de choreograaf (achtergrond, inspiratiebron, titel). Je onderzoekt de werkwijze van de choreograaf:

- Wie is de choreograaf?
- Wat was de aanleiding of inspiratie voor deze dans?
- Hoe heeft de choreograaf gewerkt?
- Hoe heeft hij/zij de dans vormgegeven?
- Waarom heeft hij/zij deze titel gekozen?

Je kunt ook de interpretatie van de kijker als uitgangspunt nemen:
- Wat zie jij?
- Wat hoor jij?
- Wat valt op in bewegingen, kostuum, decor, muziek/geluid?
- Waar doet jou dat aan denken?

Er vindt uitwisseling plaats van waargenomen 'feiten', gevolgd door de eigen (persoonlijke) interpretaties.

Een gesprek over kijken, beschouwen en interpreteren zou als volgt kunnen gaan:
Leerkracht: 'Wie kan iets vertellen over het licht in de voorstelling? Wat heb je gezien?' De leerkracht vraagt naar een feit.
Lieve: 'Het was best donker. Er was soms maar op één plek licht en dan was het verder donker.' Lieve noemt hier een feit.
Leerkracht: 'Waarom zou dat zo gedaan zijn, denk je?' De leerkracht vraagt naar een interpretatie.
Rachid: 'Ik denk dat dat was omdat het dan ook heel spannend was in de voorstelling.' Rachid geeft zijn eigen interpretatie. 'Ik ging dan ook extra goed kijken naar de dansers in de buurt van het licht. Misschien was dat ook wel juist de bedoeling.' Rachid filosofeert even door op zijn eigen interpretatie.

Meer hierover lezen?
Zie de hele paragraaf uit het handboek Dans! over het voeren van een reflectiegesprek. De methode Visual Thinking Strategies is een veel gebruikte methode om naar kunst te kijken. Dansgezelschap Sally maakt in Dansparels gebruik van deze methode om met schoolklassen voorstellingen te bespreken.

Je kunt ook vanuit andere invalshoeken naar dans kijken en erover praten, bijvoorbeeld vanuit het thema cultureel (immaterieel) erfgoed en/of culturele diversiteit. Je kunt dan starten met de volgende vragen:
- Waar (in welke landen/werelddelen) wordt deze dans gedanst?
- Wat drukt de dans uit?
- Wanneer wordt/werd de dans gedanst?
- Wanneer is de dans ontstaan?

Bekijk ook het LKCA webinar Kijken naar cultuur (vanaf 5 min17). Yolanda van der Heijden, dansdocent en educator bij Holland Dance leert je in dit webinar meer over hoe je je klas kunt voorbereiden op een bezoek aan een dansvoorstelling, hoe je samen naar dans kunt kijken en hoe je hier achteraf op kunt reflecteren. Want welke vragen stel je eigenlijk? Wat wil je graag dat leerlingen zien en meenemen uit zo'n bezoek?

Meer weten

- Hoe kijken naar kunst
- Filosoferen met kinderen
- Herman Tibosch van Kröller Müller museum in gesprek kinderen uit groep 4
- Handboek Dans! Reflecteren

Goed beeldmateriaal

Welke filmpjes zijn geschikt om met kinderen te bekijken en te bespreken? Sommige dansstukken zijn verhalend. Denk maar aan grote balletten als het Zwanenmeer en de Notenkraker. Maar ook hedendaagse dansstukken en werelddansen vertellen verhalen of hebben verhalende elementen in zich. Net als bij toneel kan er sprake zijn van personages, een verhaallijn en een ontwikkeling in een choreografie: Wat verandert er? Wat maken de dansers/personages mee?

Veel danstukken bouwen hun verhaal niet alleen op met de dans/beweging; ook het decor, het licht en de kostuums vertellen je iets. Kijk je naar een dansfilmpje dan speelt ook de positie en het kader van de camera een rol. In sommige dansstukken zie je veel (menselijke) interactie. De dansers reageren op elkaar en uiten dat in stemmingen, handelingen en soms ook met gebaren.

Je kunt kinderen uitdagen om goed naar een beweging te kijken om er vervolgens variaties op te bedenken. Je kunt je ook, met de kinderen, afvragen hoe de dansers deze bewegingen verzinnen. Zijn ze herkenbaar?

Meer weten

- Waarom kijken naar dans?
- Dans Kijken – een danseducatieblog door dansdocent Laura Kool

Ook professionele gezelschappen hebben filmpjes op hun site staan:

- Dansgezelschap Sally: Sally danst
- Het Nationale Ballet: Cinderella
- ISH Dance Collective en Het Nationaal Ballet: Grimm
- Dutch Don't Dance Division: De Notenkraker 2017
- Ballet en voetbal in The Match
- Nederlands Dans Theater: Mozart: Birthday en Birth-day
- Dansgezelschap De Stilte: Mankind en De lopende lijn
- Introdans: Crucible/Pond | Alwin Nikolaïs
- Scapino Ballet Rotterdam: TWOOLS

Dansen zien, doet dansen

Hiphopfilmpjes op YouTube, spectaculaire volksdansen uit allerlei culturen, dans bij Kinderen voor Kinderen, de choreo's van So You Think You Can Dance. Wat steken je leerlingen ervan op?

We kijken vaak naar vastgelegde en ingestudeerde dansen, door één of meerdere dansers uitgevoerd (videoclips, dansvoorstellingen). Wanneer je zelf danslessen volgt in je vrije tijd, zul je waarschijnlijk ook dans leren door danspassen en danscombinaties na te doen van je dansdocent. We spreken dan van reproductie. Ook in het basisonderwijs wordt (veel) dans ingestudeerd door vastgelegde (stukken) dans na te dansen. Denk maar aan de dans van de Koningsspelen. Bij zulke dansen zijn de bewegingen vooraf door een choreograaf vastgelegd. Ook eventuele verplaatsingen, de manier (dynamiek) van bewegen, de timing en soms ook de plaats van de dansers ten opzichte van elkaar in de ruimte is vooraf bepaald door een choreograaf.

Om een dergelijke dans aan te leren aan leerlingen is vaak nagedacht over de volgorde van de stappen die kinderen moeten leren en over de opbouw van makkelijk naar moeilijk enzovoorts. Bij de dans van de Koningsspelen is dat een digitale instructie. Veel methoden dans voor het basisonderwijs geven (ook) een beschrijving van de dans en een zogenaamde hulptekst die de leerkracht kan gebruiken om de leerlingen te instrueren op de juiste momenten in de dans.

Dit type dans wordt in het handboek Dans! voor-gestructureerde dans genoemd. De danselementen hebben er een vaste plaats in en de dansen kennen een duidelijke structuur.

Voorgestructureerde dans sluit aan bij de leefwereld van de leerlingen. Als je in het onderwijs (manieren) van dansen gebruikt die de leerlingen in hun eigen omgeving tegenkomen, maak je een verbinding tussen de school en de wereld buiten de school. Hierdoor bevorder je niet alleen de betrokkenheid van de kinderen, maar bouw je ook voort op reeds aanwezige voorkennis.

Maar niet alleen dit type dans zorgt voor verbinding tussen school en de leefwereld van de kinderen. De verbinding ontstaat ook door de thema's die in de voorgestructureerde dans aan bod komen, zoals de speelse competitie bij een hiphop battle, of een maatschappelijk thema in een dansvoorstelling.

Een overzicht van belangrijke opbrengsten van voorgestructureerde dans in het onderwijs :

- Voorgestructureerde dans aanleren geeft structuur en houvast.
- Het oefenen van een vaste dans en deze uit kunnen voeren, kan leerlingen een gevoel geven dat ze competent zijn: ze ervaren dat ze iets beheersen en geleerd hebben.
- Al doende leren leerlingen over dans, dansbewegingen en verkennen en oefenen zij manieren om dans vorm te geven. Leerlingen kunnen hun kennis en inzicht weer gebruiken bij creatieve opdrachten waarin zij zelf dans maken.
- Vaste dansen zijn herhaalbaar. Herhaling sluit aan bij de manier van leren van het jonge kind. Dit biedt veiligheid en de mogelijkheid om vaardigheden te oefenen en te beheersen. Voor oudere leerlingen sluit herhaling aan bij de behoefte om hun fysieke, technische vaardigheden te vergroten. Door herhaling en oefenen maken zij zich moeilijke houdingen en bewegingen uit de breakdance eigen.
- Leerlingen kunnen een gevoel van samenzijn en verbondenheid ervaren als zij allemaal tegelijk hetzelfde doen.
- Om gezamenlijk een dans goed te kunnen uitvoeren, moeten de leerlingen rekening leren houden met elkaar. Zij leren dat zij niet alleen op zichzelf moeten letten maar ook op de hele groep en op het groepsresultaat.
- Vastgelegde dans biedt presentatiemogelijkheden. (handboek Dans!)

Cross et al. (2008) heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar observerend leren in dans. Opvallend is dat de motorische cortex ook actief wordt bij het observeren van een dansbeweging en dus niet alleen bij een dansbeweging maken. Mensen met danservaring kunnen beter kijken naar een dansbeweging, kunnen die preciezer nadoen dan mensen zonder danservaring. Uit een onderzoek van Calvino-Merino et al. (2005) blijkt dat mensen de eigen dansstijl (bijv. ballet of capoeira) beter oppikken dan een onbekende dansstijl. De spiegelneuronen zijn actiever bij het kijken naar het 'eigen' idioom.
Leren imiteren is een spel tussen kijken en doen. Dit spel spelen we al van jongs af aan. Kinderen zijn imitatiemonsters. Belangrijk is dat imitatie niet hetzelfde is als kopiëren. Echte imitatie is voorbehouden aan de mens, omdat voorondersteld wordt dat dit een complexe cognitieve activiteit is waarin zowel doel als middel wordt geïmiteerd.
Bron: Dansonderzoek.nl

Als je een voorgestructureerde dans voordoet en aanleert, sluit je als leerkracht dus heel vanzelfsprekend aan bij de manier van leren die de leerlingen kennen. Gewoon omdat ze mens zijn. Daarbij is de opbrengst vele malen groter dan bij een 'leuk tussendoortje' (waar overigens ook helemaal niks mis mee is). Hieronder een greep uit de ideeën die je kunt vinden op internet die jou als leerkracht kunnen helpen om voorgestructureerde dans aan te bieden aan je leerlingen.

Dansstijlen, trends op tv en internet

- Danstutorial Kinderen voor kinderen/kinderboekenweek
- Youtube Danstutorials
- Danskaravaan
- Where the heck is Matt?
- Danspiratie

4

DANSLESSEN GEVEN

- AAN WELKE DOELEN WERK JE?
- LEERLIJNEN
- AAN DE SLAG
- VAKINTEGRATIE

Aan welke doelen werk je?

Net als bij alle andere vakken in het basisonderwijs, gelden voor dans vakspecifieke doelen. In grote lijnen zijn die terug te vinden in de Kerndoelen. SLO heeft voor ieder leergebied van het primair onderwijs de inhoud (voor zowel kennis, vaardigheden als houding) geformuleerd in de vorm van aanbodsdoelen. Deze worden weergegeven in inhoudslijnen met drie fasen (fase 1 (jonge kind), fase 2 en fase 3). Inhoudslijnen met aanbodsdoelen vormen een kader waarin inzichtelijk wordt gemaakt waar de leraar met de leerlingen aan werkt.

Schoolteams (en andere partijen) kunnen dit kader gebruiken bij de ontwikkeling van eigen onderwijsleerlijnen en hiermee bouwen aan een schooleigen curriculum. Daarnaast zijn de onderwijsleerlijnen de basis voor een beredeneerd aanbod waarin ruimte is voor o.a. activiteiten, te gebruiken lesmateriaal en beoogd leerlinggedrag (bijv. in kind-, leer- of beheersingsdoelen).

Onder de noemer Curriculum.nu buigt een groep leraren, schoolleiders en scholen zich momenteel over de vraag wat leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs moeten kennen en kunnen. Met de opbrengst van dit ontwikkelproces zullen kerndoelen en eindtermen worden geactualiseerd. Het ontwikkelteam heeft 'artistiek creatief vermogen' geïntroduceerd als kern van het leergebied Kunst en Cultuur: *'Centraal in het leergebied staat het ontwikkelen van het artistiek-creatief vermogen. De leerling ontwikkelt dit als hij maakt en meemaakt. Betekenis geven is onlosmakelijk verbonden met maken en meemaken'.* Wat het artistiek-creatief vermogen is, wordt op de volgende manier uitgelegd: *'Dit vermogen stelt de leerling in staat om in een iteratief proces verbeeldingskracht te gebruiken en betekenis te geven aan wat hij maakt en meemaakt. Het artistiek vermogen is gericht op de vertaling van een waarneming, idee, gevoel of ervaring in een kunstzinnige uiting. Creatief vermogen verwijst naar creatieve denk- en maakstrategieën zoals fantaseren, spelen, dromen, inleven, oriënteren, ontdekkend-onderzoekend leren, onderzoeken, exploreren, experimenteren, divergent en convergent denken, maken, construeren, evalueren en presenteren in zowel praktijk als theorie'* (Tussenproduct derde ontwikkelsessie, Curriculum.nu)

De doelen in een dansles gaan over het gebruik van je lichaam als instrument, over het vormgeven van onderwerpen of thema's door danselementen gevarieerd te gebruiken, en over de ontwikkeling van creativiteit. Je werkt aan die doelen door kinderen te begeleiden bij dans maken, dans meemaken en door betekenis te geven aan dans. Vaak zijn die doelen ontwikkelingsgericht, het gaat om procesdoelen.

Terwijl er geleerd wordt in, over en door dans, wordt ook veel geleerd op minder vakspecifieke gebieden. Het gaat daarbij om bredere vaardigheden als bijvoorbeeld sociaal vermogen, creativiteit, kritisch denken of onderzoekend vermogen (21e eeuwse vaardigheden). Ook kunnen motorische ontwikkeling en lichaamsbesef doelen zijn waar je aan werkt binnen dans. Binnen de uitwerkingen van de vakspecifieke doelen van dans, worden doelen benoemd gericht op kennis, vaardigheden, attituden (denk dan aan zelfvertrouwen, nieuwsgierigheid, interesse, openheid, kritische houding) en meer affectieve doelen zoals plezier en enthousiasme. Daarnaast is er veel aandacht voor de identiteitsontwikkeling van de leerlingen. Het gaat er dan om dat leerlingen leren over zichzelf, anderen en de wereld om hen heen. Hieraan verwante doelen zijn jezelf leren accepteren, jezelf waarderen, een gevoel voor identiteit ontwikkelen, verbondenheid met anderen en je omgeving, en (cultureel) zelfbewustzijn ontwikkelen. Kennis, vaardigheden en attituden worden vaak tegelijkertijd benoemd in

de ontwikkelde leerlijnen. In veel leerlijnen wordt uitgegaan van het constructivistische idee dat leren een sociaal en actief proces is, waarin nieuwe ervaringen worden gekoppeld aan reeds bestaande inzichten. Het meest benoemde doel in de diverse ontwikkelde leerlijnen is het bevorderen van het creatieve vermogen (ook wel: de creativiteit, creatieve kracht, creatieve vaardigheden) van leerlingen (bron: Een analyse van leerlijnen Cultuureducatie met Kwaliteit, Mark Schep, LKCA 2018).

Om je een beeld te geven:
In de aanbodsdoelen van SLO vind je bij 'verkennen van de danselementen en technieken', deze doelen geformuleerd.

Voor je dansles zou je hieruit een paar mooie doelstellingen kunnen halen:

- De kinderen ontdekken verplaatsende bewegingen en maken daarbij gebruik van de verschillende hoogtelagen (hoog, midden en laag).
- De kinderen maken gebruik van afwisseling in tempo in hun dans. Ze kunnen dit ook benoemen en herkennen bij anderen.
- De kinderen ontdekken verschillende vloerpatronen en gebruiken de vloerpatronen om hun dans te ordenen.

Bekijk ook eens hoe in deze voorbeeldles de doelstelling voor een dansles is omschreven: Voorbeeldles Regenplassen.

Aan welke doelen en in welke volgorde je ook gaat werken, jouw rol als leerkracht is daarbij essentieel. Je kiest, stuurt aan, begeleidt, kiest opdrachten en werkvormen, onderwerpen en thema's en organiseert. Het stimuleren van experimenteren, onderzoeken en reflecteren is daarbij steeds van groot belang. Samen met de leerlingen in je groep ontdek je een wereld aan mogelijkheden.

Leerlijnen

Als leerkracht kun je, net als bij andere leergebieden, gebruik maken van leerlijnen. Die leerlijnen helpen je doelen te kiezen, ordenen en benoemen. Leerlijnen kunnen ook worden ingezet om te bekijken of leerlingen stappen hebben gezet in hun ontwikkeling op bepaalde gebieden.

Voor dans zijn niet veel methoden op de markt die jou als leerkracht de garantie geven dat een leerlijn passend bij de leeftijd van je groep wordt gevolgd. Maar dit hoeft geen probleem te zijn, want als leerkracht kijk je bij dans vooral naar de beginsituatie van je leerlingen, hun leerbehoefte en jouw inzicht in waar ontwikkeling het meest relevant is. Daarvoor is prachtig materiaal voorhanden. Kenniscentra kunst en cultuur hebben veelal in samenspraak met scholen uit hun omgeving, leerlijnen ontwikkeld. Veel van die leerlijnen zijn vrij te gebruiken en worden toegelicht vanuit de visie waarin ze zijn geschreven.

Leerlijnen dans

- SLO Leerlijn Dans
- Cultuurschakel
- Basispakket Amsterdam
- De Cultuurtrein
- Cultuurwinkel Breda
- Cultuur op school
- CMK Nijmegen
- Leerlijn SKVR

Leerplankaders

- SLO Leerplankader Kunstzinnige oriëntatie

Meer lezen over doelen en leerlijnen

- SLO Inhoudslijn dans
- C-zicht Culturele competenties
- Culturele ladekast
- SLO generieke competenties - Handboek Dans! hoofdstuk 4
- SLO TULE
- Curriculum van de toekomst

Over doelen en bedoelingen van dans

- Studio Swing

Aan de slag

Misschien wil je eerst wel gewoon met jouw groep aan de slag met dans. Doen! De eerste stappen zijn niet zo groot, gewoon beginnen. Je vraagt je ten eerste af: dansen de leerlingen weleens? Wat doen ze dan graag? Hoe bedenken zij hun bewegingen? Kijken ze naar dans en waarom?

Ga daarna bij jezelf eens na: hoe geef jij leerlingen ideeën, inspiratie? Wat wil je ze leren? Waaraan wil je werken? Waar wil je bij aansluiten? Je zou kunnen zeggen: welke bedoeling heb je met je dansactiviteit? Gaat het erom dat ze echt goede stukjes in elkaar gaan zetten of vind je het meer van belang dat ze goed samenwerken? En hoe krijg je ze zover dat ze zelf mooie, goede dansstukken kunnen maken. Tja, en wat is mooi en wat is goed? Ga je wel of niet toewerken naar een presentatie en doe je dat binnen de groep? Of laat je anderen kijken?

Een dansles geven, dans maken of samen dansen hoeft niet te betekenen dat elke pas moet worden vastgelegd. Je kunt werken met improvisatie of iets tussen vastleggen en improviseren in: afsprakendans. De vraag is dan welke afspraken je maakt om de kinderen duidelijk te maken binnen welke kaders ze hun dans kunnen improviseren? Zo'n kader zou kunnen zijn: *'Tussen de stippen dans je als houterige poppen en op de stippen maak je een stilstaand beeld'* of *'Je mag iemand nadoen (kopiëren) en je mag ook zelf dansen'*. Je kunt ook gebruik maken van het zogenaamde inspringspel dat wel gebruikt wordt bij drama. Dat gaat als volgt: er is een aantal dansers op de vloer die samen dansen en die vrij zijn om er na een tijdje uit te gaan. Als er iemand uitgaat, gaat iemand anders erin. Elke danser brengt z'n eigen inbreng mee. Zo kun je je eigen dansspel bedenken, waar improvisatie in een (veilig) kader wordt gezet.

Bedenk eens welke (werk)vormen al wat bekender zijn: spiegelen, treintje maken, schipper mag ik overvaren, leider-volger, ik-ga-op-reis- (telkens een nieuwe beweging erbij plakken), kringspelen, et cetera. Daar zitten zeker vormen tussen die je direct kunt gebruiken.

Susan Lutke en Olga Potters spreken in hun boek over onderwijs dat een speelveld creëert waarin een bedoeling is uitgezet. Hoe zorg jij er nu voor dat de leerling creatief kan zijn, kan gaan leren, kan gaan ontdekken, zich verbindt aan jouw opzet? Misschien niet door deze leerling zomaar los te laten (we zetten de muziek aan en laat ze maar gaan...). En misschien ook niet door ze alleen maar te laten reproduceren wat anderen al hebben gemaakt.

In het boek Leren van Kunst wordt gesteld dat jouw gedrag als leerkracht de leerling stimuleert tot het zoeken naar creatieve oplossingen. Een non-conformistische houding van de leerkracht is stimulerend voor creativiteit (bron: Leren van Kunst). Het boek verwijst naar een open houding en het verschuiven van je eigen focus van de opbrengst naar het proces. Er wordt dus van jou als leerkracht gevraagd dat je je eigen oordeel uitstelt en de leerling met zoveel mogelijk bewondering observeert. Ook geeft het boek leerkrachten praktische tips om de creativiteit van kinderen te versterken.

In ditzelfde boek vinden we drie aspecten die we kunnen leren van kunst: zorg ervoor dat de opdracht/werkvorm/het onderwijs 'open ended', persoonlijk betekenisvol en zintuiglijk is. De schrijvers dagen je uit om je onderwijs meer te zien als een speelveld dan als een rechte lijn! Een speelveld geeft elk individu de kans om op zijn eigen manier, aansluitend bij zijn eigen relevantie, manier van werken, nieuwsgierigheid en vragen, het spel te spelen. Een speelveld biedt veel meer ruimte om een eigen invulling te geven. Het gaat dan niet om de opbrengst, maar vooral om de manier waarop het spel gespeeld wordt. Daar liggen de leermomenten.

Eigenlijk maak je naast een keuze in WAT je wil aanbieden op het gebied van dans, ook een keuze in HOE je wil gaan werken. Net als bij andere lessen kies je een passende didactiek bij het gestelde doel van je dansles. Gaan de leerlingen vooral danspassen reproduceren dan zul je meer productgerichte didactiek gebruiken. Wil je dat de kinderen meer zelf dans creëren, dan kun je een procesgerichte didactiek inzetten. Karin Kotte geeft in haar publicatie Procesgerichte didactiek handvatten om procesgericht te werken. En ook Olga Potters en Suzan Lutke (Leren van Kunst) geven veel input om te ontdekken hoe jij als leerkracht, kinderen creatief laat zijn.

Citaat uit Leren van Kunst uitgave van Olga Potters en Suzan Lutke

Mallemolen van het ritme

Alle kinderen staan in de kring. Je vraagt ze om 'gelijk' te klappen. Dit duurt even. Je doet expres zelf niets. Als het heel lang duurt, vraag je: 'Hoe komt dat?' Als het heel snel gaat, vraag je: 'Hoe komt dat?' Je opent de oren en ogen van iedereen door ze zelf te vragen wat er gebeurt. Misschien daag je uit: 'Jongens, kan het ook in drie keer? Kan het ook in één keer? Kan het met de ogen dicht? Kan het sneller? Langzamer? Wat gebeurt er dan?'

Nu vraag je ze om samen een bodyritme of groove te maken. Ze mogen hun hele lichaam gebruiken. Er is gelach, gegiechel, gerommel. Totdat Rachida begint te stampen en iedereen eigenlijk heel snel een aanvulling heeft. Ze hebben het ritme van hun klas gevonden.

In de kring heb je met tape taartpunten geplakt. In elke taartpunt liggen een paar (dezelfde) instrumenten/dingen die geluid maken. Misschien in een punt drie koffiekopjes met een lepeltje, in de andere drie paar drumstokjes, drie beatringen, triangels, trompetten – wat je ook maar hebt. In één taartpunt staat een vraagteken.

Je legt het spel uit. Iedereen doet in ieder geval mee met het basisritme van de klas dat ze net hebben gemaakt. Als je iets bedenkt wat je daaraan toe kunt voegen met een instrument uit een van de taartpunten, dan mag je in de punt gaan staan en dat doen. Als iemand anders dat idee gaaf vindt, mag die in de punt erbij gaan staan en precies hetzelfde meedoen. Als de eerste weggaat, mag nummer twee iets nieuws verzinnen, of weggaan natuurlijk. Dat mag altijd. Je mag instappen, en je mag uitstappen. Je moet in ieder geval meedoen aan het basisritme.

Het vraagteken is een uitnodiging. Is er nog iets anders wat je aan kunt vullen? Voel je iets opborrelen wat er echt bij moet? Dat niet past in een andere taartpunt? Doen! START HET SPEL.

Er zijn verschillen tussen lessen die leerkrachtgestuurd of leerlinggestuurd plaatsvinden. Er zijn verschillen in het eindresultaat. Een productgerichte didactiek is leerkrachtgestuurd, met de nadruk op de technische vaardigheden. Daarbij zal het eindresultaat vaker vaststaan of worden geïmiteerd van een voorbeeld. Bij de vrije expressie is er juist zo min mogelijk invloed vanuit de leerkracht en bedenken de leerlingen de eindresultaten en de weg daarnaartoe. Kotte beschrijft de procesgerichte manier van werken als 'de wereld wordt intensief waargenomen, verbeeld, onderzocht, en beleefd. Gevoelens, ervaringen en ontdekkingen die daarbij worden opgedaan, worden op eigen wijze omgezet in een product, in kennis of in een kunstzinnige uiting'. Kenmerkend voor deze didactiek is dat zowel divergent als convergent wordt gewerkt. Er is dus ruimte om te onderzoeken, te verdiepen, uit te proberen alvorens er naar een resultaat toe wordt gewerkt. (Kotte 2018, brochure via LKCA)

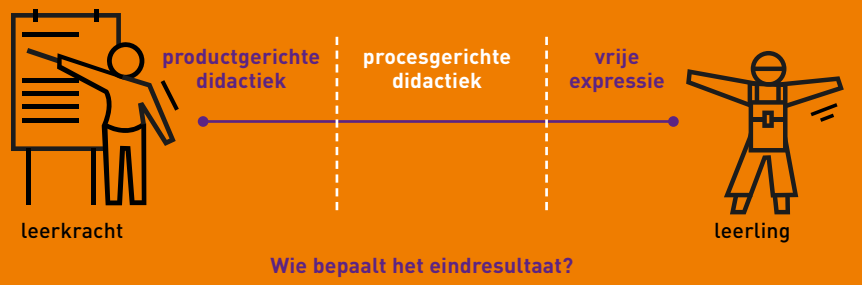

Procesgerichte didactiek, een divergerende opdracht levert meerdere ideeën op: Kun je drie verschillende manieren bedenken om een boog te maken in je lichaam?

Naast weten wat je graag zou willen doen of uitproberen, wil je ook weten hoe je een les dans opbouwt (en begeleidt). Het gaat te ver om hier helemaal op in te gaan. We verwijzen naar een aantal bronnen die je hierin verder kunnen helpen. Want: hoe ziet een goede dansles er nu uit? Daar is geen eenduidig antwoord op te geven. Dat hangt af van de doelen die je wilt bereiken, de beginsituatie van je leerlingen, en van nog meer aspecten.

Er zijn wel lesvoorbeelden van dans in het basisonderwijs. We laten je er hier een aantal zien. Soms uitgeschreven, soms via een filmpje van een les. Laat je inspireren.

Meer doen

- Toolbox Cultuurschakel
- De les Keukenkolderdans uit de danslessen van Eigenwijs Digitaal
- De les Geometrische Figuren uit de danslessen van Eigenwijs Digitaal

Meer weten

- De LKCA Dans-LOL (LOL staat voor List of Links naar websites met interessant lesmateriaal)
- Dansspetters 1,2 en 3
- VERDIEPING theorie uit Dans!
- Dansend wordt leren een feest - Alexandra van der Hilst
- het MVB-model in de kennisbasis dans (pag. 61)

Meer zien

LKCA-video's, opgenomen op basisschool Dynamiek in Terborg

- Samen ontdekken en bedenken
- Side-coaching. De leerling krijgt inspiratie en focus van buitenaf
- Maakproces en feedback van de docent

Vakintegratie

Heb je al eens gemerkt dat je leerlingen de tafel van 2 en 4 zo lekker kunnen opdreunen als ze naar de gymzaal lopen? Of dat het veel makkelijker is de tekst van een liedje te onthouden voor je leerlingen als ze met hun armen bewegingen maken die erbij passen? Je hebt het tipje van de sluier van vakintegratie opgelicht.

Waarom werken met vakintegratie? Op welke manieren kan dans een plaats krijgen wanneer je meerdere vakken integreert?

- De projecten - Jeelo

In dit onderdeel staan we stil bij de mogelijkheden en kansen die er binnen het onderwijs liggen om vakken in samenhang aan te bieden. Steeds meer scholen maken van die kansen gebruik. Ook het werken met de zogenaamde 21e eeuwse vaardigheden vraagt om een samenhangende aanpak van vakken en leerdoelen. Als je wilt werken aan bredere vaardigheden dan alleen vakspecifieke vaardigheden, ligt vakintegratie namelijk voor de hand. Wil je bijvoorbeeld de creatieve ontwikkeling van je leerlingen bevorderen, dan kun je daarvoor een kunstvak inzetten, maar ook bij rekenen kun je werken aan creativiteit. En als je rekenen combineert met een kunstvak creëer je mogelijk nog meer kansen voor het werken aan creativiteit voor je leerlingen.

Dans is in het basisonderwijs een leergebied binnen kunst (en cultuur). Maar net als alle andere (kunst)vakken staat dans nooit op zichzelf; er is altijd een relatie met andere onderwijsdoelen en andere leergebieden, zoals taal, rekenen of geschiedenis.

Dans kan goed samengaan met niet-dansspecifieke inhouden. Het is redelijk eenvoudig om samenhang tussen dans en een ander vak te creëren. Een bepaald onderwerp of thema kan raakvlakken hebben met verschillende leergebieden. Zo kun je bijvoorbeeld de leerstof over vulkanen behandelen in een les natuur en techniek, en er in een les dans de actie van de uitbarsting in beweging mee onderzoeken. Op die manier wordt de leerstof op verschillende manieren door de leerlingen beleefd en verwerkt. Je zou kunnen zeggen dat zodra er binnen andere basisschoolvakken mogelijkheden zijn tot dansbeweging en dansbeleving, er een kans is voor dans om deze leerinhouden uit te diepen en te verwerken.

Het hangt van de doelen van de les af of het een les dans is of een les natuur en techniek. Als het de bedoeling is dat leerlingen de werking van vulkanen begrijpen, dan kan dans een manier zijn om die lesstof te verwerken. Je zet dan dans in als didactisch middel voor natuur en techniek. Als de leerlingen het gebruik van kracht in dans moeten gaan ontwikkelen, geïnspireerd door het beeld van een vulkaan die uitbarst, dan is dans het doel. Dans is dus in te zetten als doel op zich, of als didactisch middel.

We spreken van vakintegratie wanneer twee of meer vakgebieden met elkaar worden verbonden in thematisch onderwijs. Als je bij vakintegratie voor dans als middel kiest, staan niet de lesdoelen van dans centraal, maar de doelen van een ander vak. De integratie van dans als middel houdt in dat de les wordt opgebouwd vanuit dansante werkvormen. In dat geval is er sprake van *interdisciplinaire vakintegratie*.

Stel je het eens voor: als de leerlingen binnenkomen vangt de leerkracht hen op bij de deur. Ze kunnen niet zomaar naar binnen! Alle stoelen liggen schots en scheef door het lokaal verspreid. En de vloer staat (zogenaamd) helemaal onder water! Opdracht is om zonder 'natte voeten' te krijgen de stoelen recht te zetten en te verplaatsen zodat ze in een kring komen te staan. Dus ja, Jousef, zegt de leerkracht, dat wil inderdaad zeggen dat je op een stoel moet gaan staan of liggen. Ze voegt eraan toe dat het handig is terug te denken aan de verschillende manieren waarop ze in de vorige dansles hebben geprobeerd op een stoel te zitten, liggen of staan en hoe ze de overgang van de ene pose naar de andere hebben gemaakt. Ook hebben ze een dansles gehad over leunen en steunen, handig om aan terug te denken bij het verplaatsen en doorgeven van de stoelen.
Als alle stoelen in een kring staan en iedere leerling 'normaal' op een stoel zit, begint de leerkracht de geschiedenisles. Die gaat over de watersnoodramp van 1953. Daar liggen ook haar lesdoelen van deze les.

Multidiciplinaire vakintegratie houdt in dat leerlingen een thema krijgen aangeboden vanuit alle betrokken vakken met behoud van de bijbehorende vakdidactiek en vakdoelen (dit betekent dat het bij multidisciplinaire vakintegratie ook om specifieke dansdoelen gaat!). Een didactisch concept dat in dit verband vaak wordt gebruikt is projectonderwijs: hierbij wordt een thema dus in meerdere vakken behandeld. De vakken zijn gelijkwaardig aan elkaar.

Voorbeeld: in de bovenbouw wordt gewerkt rond de VOC. Alle groepen 7 en 8 doen mee. De introductie heeft centraal plaatsgevonden en in de rest van het dagdeel daarna gaan de leerlingen in workshops aan de slag met onderwerpen die horen bij de VOC. Er staan workshops vanuit verschillende vakken op het rooster. In de workshop dans wordt het leven op een VOC-schip als uitgangspunt genomen. Er wordt onderzocht welke werkzaamheden en handelingen op een dergelijk schip aan de orde zijn. De leerlingen werken samen met de vakleerkracht dans aan het vertalen daarvan naar dansbewegingen. Doel is dat de leerlingen een dansfrase ontwerpen in kleine groepjes waarbij ze zelfgekozen bewegingen in een ritme dansen en waarbij sprake is van herhaling van beweging.

Meer weten

- Op deze pagina kun je proeven van de methode van Maas theater en dans.
- Over het hoe en waarom van samenhang en vakoverstijgend werken, verzamelt het LKCA interviews, onderzoeksartikelen en publicaties.

5

WAAROM DANS IN DE SCHOOL?

- WAT KAN EN WIL JE MET DANS IN DE SCHOOL BEREIKEN ?
- INZET VAN HET EXTERNE VELD
- PROFESSIONELE DANSEDUCATIE

Wat kan en wil je met dans in de school

Op basisscholen in Nederland groeit de behoefte om kunst en cultuureducatie meer handen en voeten te geven binnen hun onderwijs. Maar hoe doe je dit? En van waaruit kies je wat belangrijk is voor jouw school?

Veel basisschoolteams kiezen ervoor om één of meer leerkrachten op te leiden tot icc'er. Deze cultuurcoördinator maakt en houdt iedereen enthousiast voor cultuur en creativiteit in de klas en is de verbindende schakel tussen school en culturele omgeving. Bovendien maakt een icc'er een cultuurbeleidsplan dat past bij de aanpak en visie van de school, de wensen en identiteit van het team, en de speerpunten die er zijn met betrekking tot het algemene beleidsplan. Het cultuurbeleidsplan geeft richting aan waar kunst en cultuur aan gekoppeld worden, welke keuzes er gemaakt worden ten aanzien van de kunstvakken, aan de samenwerking met externe partners, de manier van volgen van leerlingen (doelen) en de speerpunten voor de aankomende vier jaar.

Door deze verbindende, inspirerende en inhoudelijke rol te vervullen, zorgt de icc'er in samenwerking met team en directie voor gedragen en verankerd beleid op cultuur. Het kiezen voor het opleiden en inzetten van een icc'er in je school kan helpen richting te geven aan het kunst en cultuuronderwijs en om dit concreet vorm te geven.

Een belangrijke factor in het kunnen implementeren van dans in een school is een ontwikkelde visie op cultuureducatie. De school heeft dan benoemd welke waarde het team geeft aan cultuureducatie specifiek voor de eigen school.

Als je een visie op cultuuronderwijs wilt ontwikkelen, start je met antwoord geven op de vraag: Wat willen we als school over drie tot vijf jaar bereikt hebben op het gebied van cultuuronderwijs. Met als onderliggende vraag: Waar zou cultuureducatie op onze school aan moeten bijdragen? Het LKCA heeft hiervoor veel informatie op een rij gezet.

Op de site van het LKCA vind je ook alle informatie over de cursus Interne cultuurcoördinator (icc'er).

Scholen geven (steeds meer) zelf richting aan hun profiel (visie op onderwijs en hun aanpak/werkwijze). Zo zijn er Kunstmagneetscholen en Cultuurprofielscholen. Op deze scholen hebben de kunstvakken een centrale plek in het curriculum. Er zijn echter veel meer variaties te bedenken over de manier waarop je de kunstvakken een plek kunt geven.

'Daar waar de visie van een school ooit volstond met het antwoord op de vraag: *Hoe verzorgen wij onderwijs,* zien we scholen nu vooral zichzelf de vragen stellen: Hoe leren onze leerlingen? En: Hoe leren wij als professionals? Thema's als gepersonaliseerd leren, lerende organisatie, leergesprekken en leren 'leren', maken duidelijk dat het belangrijk is om samen de term 'leren' voor zowel leerling als professional concreet vorm en inhoud te geven.
In het huidige onderwijsdebat is er veel aandacht voor het onderwijs van de toekomst. Wat leert een leerling tegenwoordig op school en is dat de juiste voorbereiding op de toekomst?
Het Platform Onderwijs2032 concludeert dat toekomstgericht onderwijs samenhangend is en leerlingen een stevige gemeenschappelijke basis meegeeft van kennis en vaardigheden die ze nodig hebben om actief deel te kunnen nemen aan de maatschappij'. Bron: Onderwijs 2032

De bijdrage van dans kan zijn:

- Het bevorderen van de brede ontwikkeling van kinderen.
- Het versterken van de leeromgeving.
- Zorgen dat kinderen enthousiast worden om deel te nemen aan de culturele wereld.
- Mede vormgeven aan handelend leren.
- Kinderen laten leren vanuit verschillende 'intelligenties' (MI). De psycholoog Howard Gardner heeft 8 verschillende intelligenties van de mens in kaart gebracht. O.a. muzikale, visueel-ruimtelijke, motorische & auditieve intelligentie. Dans doet ten zeerste een beroep op deze vier!
- Het ontwikkelen van vaardigheden die kinderen helpen een leven lang te leren.
- Het ontwikkelen van culturele competenties. Jonge mensen hebben tegenwoordig meer nodig dan een diploma om goed te kunnen functioneren: zij moeten een eigen mening kunnen vormen, zich kunnen presenteren, en flexibiliteit, creativiteit, sociale vaardigheden, communicatieve vaardigheden ontwikkelen.

En waarom daar dan specifiek dans voor inzetten?

- Om een betere balans tussen inspanning en ontspanning te vinden in het aanbod.
- Om meer beweging in het onderwijs te verweven.
- Omdat beweging past bij kinderen.
- Omdat onze beeldcultuur veel dans laat zien.
- Omdat kinderen met dans in aanraking komen, ook buiten de school, en omdat je deze actualiteit dus kunt gebruiken.
- Omdat leerling en leerkracht samen kunnen ontdekken wat dans met ze doet.
- Omdat dans gemeenschapsgevoel kan verstevigen, rituelen en gebruiken invulling kan geven.
- Omdat iedereen kan dansen.
- Omdat dans geen woorden nodig heeft.
- Omdat... kun je inmiddels zelf het rijtje aanvullen na het lezen van Dans'es?

Hieronder een korte tekst van de Raad van Cultuur, een adviesorgaan voor beleidsmakers en politiek op het gebied van kunst en cultuur. Om je eigen gedachte eens over te laten gaan, om je woorden te geven om het waarom van kunst en cultuur bespreekbaar te maken in je team. En om een mogelijke start te maken met het opfrissen van de visie op kunst en cultuureducatie in je school.

Cultuureducatie, cruciaal voor burgerschap
Kunst moet voor iedereen toegankelijk zijn. Goed gekwalificeerd onderwijs en bevlogen cultuureducatie zijn daarvoor de eerste garanties. Daarom behoort cultuureducatie vanaf de basisschool een vanzelfsprekend en essentieel onderdeel van het curriculum te zijn. Zelf maken en doen, ontmoetingen met kunstenaars en bezoek aan instellingen zijn daarvan wezenlijke onderdelen.
Bron: Raad van cultuur: Zichtbaar van Waarde 2018

Meer zien

- Waarom cultuureducatie?
- Kunsteducatie: broodnodig voor het kinderbrein - YouTube
- Een cultuurbeleidsplan op de basisschool

Meer weten

- LKCA-cursus Cultuurcoördinator (icc'er)

Inzet van het externe veld

De school, het team hoeft niet alleen te staan in het aanbod op het gebied van dans aan de kinderen. Veel scholen maken gebruik van kunstmenu's. Hiervoor maak je afspraken over voorstellingen en bezoekjes en plan je die in overleg met cultuuraanbieders. Je kunt ook vakdocenten dans inzetten om workshops te geven. Samen lesgeven of onderwijs ontwerpen kan een belangrijke bijdrage leveren. Dat kan op verschillende manieren.

In Hart(d) voor Cultuur worden drie mogelijke scenario's voor cultuureducatie op school beschreven: komen en gaan, vragen en aanbieden en leren en ervaren. Alle drie de scenario's hebben hun waarde. De keuze voor een scenario is afhankelijk van de visie van je school en van wat het beste past bij de doelen en beginsituatie van de leerlingpopulatie.

Komen & gaan: scholen doen mee aan een 'kunstmenu' van een cultuurpunt of bezoeken eens een toneelstuk of concert.

Vragen & aanbieden: de school heeft een cultuurcoördinator of andere expertise in huis. Samen met de cultuurcoördinator zet de school een cultureel activiteitenplan op. De kunstzinnige vakken zijn even belangrijk als rekenen en taal.

Leren & ervaren: dit scenario sluit aan bij het idee dat school en omgeving in elkaar overgaan. De dansschool of bibliotheek maakt bijvoorbeeld deel uit van de school. Scholen met dit scenario bestaan nog niet. Wel zijn er brede scholen die dichtbij dit scenario komen en cultuur beschouwen als uitgangspunt voor het leren.
Bron: LKCA

Scholen zoeken steeds meer naar manieren om hun keuzes ten aanzien van het externe aanbod echt te laten aansluiten bij het onderwijs dat ze willen geven (Scenario 'vragen en aanbieden'). Hoe zorg je er nu voor dat die voorstelling, of die workshop echt aansluit bij jouw groep of thema? En hoe zorg je ervoor dat je werkt aan de doelen die jij voor de school of jouw groep van belang vindt? Hoe zorg je voor verbinding met het hele curriculum?
Hoe ziet het mooie beeld er dan uit als je als school en cultureel veld werkelijk samen gaat 'leren en ervaren'?
Hart(d) voor Cultuur werd in 2003 ontwikkeld door de Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs. Op de website van LKCA staat een geactualiseerde versie uit 2014.

Meer weten

- Fianne Konings doet onderzoek en geeft advies en coaching aan organisaties en overheden m.b.t. onderwijs en cultuur. In haar analysemodel uit 2011 zijn handvatten te vinden om kwalitatief goede afstemming te realiseren tussen een school en een culturele instelling. In 2013 publiceerde zij het vervolg en verscheen er in Kunstzone hierover een (kort) artikel.
- Leerplankader voor cultuuronderwijs Cultuur in de Spiegel

Professionele danseducatie

In Nederland zijn enkele grotere en kleinere professionele dansgezelschappen die zich (in mindere of meerdere mate) bezighouden met danseducatie. De BIS-gezelschappen hebben een educatieve opdracht. Op hun websites vind je een link naar hun educatieve afdeling waar je meer informatie vindt over hun educatieve producten en activiteiten.

Ook zijn er in Nederland veel vakdocenten dans met evenzoveel achtergronden en dansstijlen, die een aanbod hebben via een cultuurinstelling of als zzp'er. Aanbod als voorstellingen (in de klas, met specifieke doelgroepen et cetera), workshops, doe-mee-dans, lespakketten, maar ook aanbod op het gebied van professionalisering, coaching en begeleiding van een team. In de regio zijn ook kleinere dansgezelschappen te vinden of initiatieven die zich met danseducatie bezighouden.

- Overzicht van dansgezelschappen.

Nederland kent verschillende provinciale instellingen voor kunst en cultuur die je verder kunnen helpen. Zij kunnen helpen om de juiste partners te vinden voor de school en geven advies over subsidies en gelden die vanuit de overheid beschikbaar worden gesteld voor cultuureducatie.

Een eerste actie op weg naar een mooi plan voor dans in jullie school is door op zoek te gaan naar de contactpersoon bij jou in de regio!
Wil je meer weten over je eigen professionalisering met betrekking tot dans? In veel provincies zijn er cultuuraanbieders die ook professionaliseringsworkshops of -trajecten aanbieden. Laat je erover informeren!

6

VIDEO'S

Onderstaande filmpjes geven een inkijkje in lessen dans waarbij ontdekken en uitproberen, feedback en coaching door de docent centraal staan. De filmpjes zijn gemaakt op basisschool Dynamiek in Terborg waar studenten van ARTEZ bacheloropleiding docent dans nauw samenwerken met er leerkracht (cultuurcoördinator) die dans een belangrijke plek in deze school heeft gegeven.

- Dans-ideeën krijgen. Kinderen ontdekken en experimenteren met dansbewegingen
- Onderzoeken in dans geïnspireerd op voorzetels
- Side-coaching. De leerling krijgt inspiratie en focus van buitenaf
- Samen ontdekken en bedenken
- Maakproces en feedback van de docent
- De dirigent: een gekaderde improvisatie opdracht

7

LINKS

Links

CONTEXT

- Curriculum.nu visiedocument dans
- Dans! Een praktisch handboek voor het basisonderwijs. (2e druk 2019)
- Dans en de kerndoelen in het basisonderwijs
- SLO leerplankader kunstzinnige oriëntatie

DANS ALS VAKGEBIED

- Dans! Een praktisch handboek voor het basisonderwijs (2e druk 2019)
- Dans en de kerndoelen in het basisonderwijs
- SLO leerplankader kunstzinnige oriëntatie
- SLO uitgangspunten kunstzinnige oriëntatie
- De toolbox dans van Cultuurschakel
- Cultuur Oost: onderzoekend vermogen
- Cultuur Oost: reflecterend vermogen
- Cultuur Oost: presenterend vermogen
- De grootste flashmob van Nederland
- Karin Kotte - Procesgerichte didactiek
- Olga Potters en Suzan Lutke - Leren van kunst
- Alexandra van der Hilst - Voorbij de kaders
- De Stilte: over danseducatie
- SLO danstermen
- Dansen dansen: inspirerend educatief materiaal
- Dans Magazine - Werelddansstijlen
- Kennisbasis dans (pagina 59 – 64)
- Samen dansen zorgt voor saamhorigheid
- Voorbeeldles methode#Dans-wijs

DANS IN DE BEELDCULTUUR

- Visual Thinking Strategy
- Dansparels van Dansstation Zuid
- VTS uitgelegd (filmpje)
- LKCA webinar kijken naar kunst (filmpje)
- Hoe kijken naar kunst werkt
- Filosoferen met kinderen
- Filosoferen over kunst (filmpje)
- Waarom kijken naar dans? (filmpje)
- Dans Kijken – blog door Laura Kool
- Sally danst (filmpje)
- Het Nationale Ballet: Cinderella (filmpje)
- ISH Dance Collective en Het Nationale Ballet: Grimm (filmpje)
- Dutch Don't Dance Division: De Notenkraker 2017 (filmpje)
- Ballet en voetbal in The Match (filmpje)
- Nederlands Dans Theater: Mozart: Birthday (filmpje)
- Dansgezelschap De Stilte: Mankind
- Dansgezelschap De Stilte: De lopende lijn
- Introdans: Crucible/Pond | Alwin Nikolaïs (filmpje)
- Scapino Ballet Rotterdam: TWOOLS (filmpje)

DANS ZIEN, DOET DANSEN (Voorgestructureerde dans)

- Koningsspelen (filmpje)
- Dansonderzoek.nl
- Danstutorial kinderboekenweek (filmpje)
- Danstutorials (filmpje)
- Danskaravaan
- Where the heck is Matt (filmpje)
- SLO Leerlijn Dans
- Raamleerplan Dans Mocca Amsterdam
- Leerlijn dans: De Cultuurtrein
- Leerlijn Dans Cultuurwinkel Breda
- Leerlijn Dans Cultuur op school Zoetermeer
- Vaardigheidslijn dans Lindenberg Nijmegen
- SLO Leerplankader Kunstzinnige oriëntatie
- SLO Aanbodsdoelen dans
- C-zicht Culturele competenties
- Culturele ladekast
- SLO generieke competenties
- SLO TULE
- Curriculum van de toekomst
- Doelen van dans: Danseducatieblog
- Studio Swing

AAN DE SLAG

- Toolbox Cultuurschakel
- Keukenkolderdans uit Eigenwijs Digitaal
- Geometrische Figuren uit Eigenwijs Digitaal
- De LKCA Dans-List Of Links
- Dansspetters 1,2 en 3
- VERDIEPING theorie uit Dans!
- Dansend wordt leren een feest - Alexandra van der Hilst
- Het MVB-model in de kennisbasis dans (pag. 61)

VAKINTEGRATIE

- Het dansende weer
- Jeelo, onderzoekend leren
- Stel je voor: Methode van Maas theater en dans
- LKCA dossier vakoverstijgend werken

WAAROM DANS IN DE SCHOOL?

- Intern Cultuurcoördinator
- Waarom cultuureducatie (filmpje)
- Kunsteducatie: broodnodig voor het kinderbrein (filmpje)
- Een cultuurbeleidsplan op de basisschool (filmpje)

INZET VAN HET EXTERNE VELD

- Hart(d) voor Cultuur
- Fianne Konings - Afstemming school en culturele veld: analysemodel (2011)
- Leerplankader voor cultuuronderwijs Cultuur in de Spiegel

MEER INSPIRATIE

- Dansmagazine
- Dancetalk
- Dans Brabant
- SLO Dansapedia

8

OVER DE SAMENSTELLERS

Anouk van Nunen is werkzaam als docent dans en docent drama aan de Pabo Inholland te Dordrecht. Ze heeft ruime ervaring als vakleerkracht dans, docent drama en cultuureducatie in het basis- en voortgezet onderwijs. Daarnaast heeft ze meegewerkt aan dansvoorstellingen en dansprojecten in het basis- en speciaal onderwijs. Zij participeerde in verschillende publicaties van onder andere SLO. Anouk is medeauteur van de Kennisbases Lerarenopleiding Basisonderwijs dans en drama (2012 en 2018). Ze heeft meegeschreven aan het handboek Dans! Praktisch handboek voor het basisonderwijs en Spelend leren en ontdekken, handboek drama voor het basisonderwijs.

Danielle Bouwmeester is zelfstandig ondernemer sinds 2001. Haar bedrijf heeft als missie om kunst in het onderwijs te brengen. Dat kan door de kunstvakken zelf meer inhoud te geven, maar dat kan ook door creativiteit in te zetten in al het onderwijs, en dus door creatieve leerkrachten op te leiden en te trainen. Daniëlle ziet de kunstvakken als basis voor een manier van lesgeven waarin het zelf nadenken, een onderzoekende houding en het creëren centraal staat. Zij is vakdocent dans, icc-trainer, geeft professionalisering aan dansdocenten en leerkrachten en coacht basisscholen m.b.t. visie-ontwikkeling en implementatie van het vakgebied dans, spel en beweging. Ze werkte 10 jaar voor Pabo Iselinge als freelance dans/drama-docent. Haar passie is inspireren en visie ontwikkelen. Danielle gaat voor werkelijk onderwijs vanuit hoofd, hart en handen.

Colofon

Handreiking Dans'es
Voor iedereen die iets met dans wil in het basisonderwijs

Auteurs
Anouk van Nunen en Daniëlle Bouwmeester

Redactie
Gert Bomhof en Marian van Miert (LKCA)
Nita Halman

Tekstredactie
Heleen de Groot

Productiebegeleiding
Miriam Schout

Video's en afbeeldingen
TV Coach – Claudia Wehnes

Met medewerking van
Leerlingen van basisschool Dynamiek in Terborg
Jinte Verhaar en Rimke Saan, studenten van de ArtEz bacheloropleiding docent dans

Vormgeving
Taluut, Utrecht

Uitgever
Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)
Lange Viestraat 365
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

Het LKCA
Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

©LKCA Utrecht, mei 2019